

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

a budapesti ügyvédi egyesület közlönye.

Megjelenik minden vasárnap.

Előfizetési díj:

Félévre 6 ft., negyedévre 3 ft. o. ért.

Szerkesztői iroda:

Pest, kecskeméti utca 13. szám, 1. emelet.

Kiadó-hivatal:

Egyetem-utca 4-dik szám alatt.

A kéziratok

bérmentve a szerkesztőkhöz,

a megrendelések

a kiadó-hivatalhoz intézendők.

A büntető-jognak alapelveiről.

(Olvastatt a magyar tudományos akademiának 1868. márczius 2-án tartott ülésében.)

(Vége.)

Ezeknek előbocsátása után nézzünk közelebb tárgyunkhoz, a *büntethető* tettekhez. Hogy a *büntettek*, mint az egyeseknek jogait sértők, s az állam létezésének főfeltételeit, jogkövetelményeit megtámadók, az államban *mellőzendők*, tagadhatlan, valamint az is, hogy az azoknak mellőzésére alkalmas és szükséges eszközöket és módokat az államnak használni *joga és kötelessége* is egyszersmind; de joga és kötelessége is emez eszközök és módok közül mindenekelőtt az *enyhébbeket* használni, és csak ha ezek nem elegendők, folyamodni a szigorubbakhoz, kényszerítőbbekhez. A büntetteket *megelőzni* enyhébb, mint büntetni; az államnak tehát nemcsak joga, hanem kötelessége is mindenekelőtt a büntetteket *megelőző* eszközöket és módokat használni, és pedig a lehetséges legnagyobb kiterjedésben; csak akkor folyamodhatik az állam jogosan szigorubb módokhoz és eszközökhöz, minők a büntetések is, ha a büntettek megelőzése végett megtett mindent, mi tehetségében volt, s ez nem mutatkozott elegendőnek a büntettől tartóztatni. A megelőzés legsikeresebben fog hatni, ha arra irányul, hogy a büntettnek *okai* szüntessenek meg. Ez okok kétfélék lehetnek: *belsőik*, alanyiak; *külsők*, tárgyiak. *Belsőik*, mik a cselekvőben gyökereznek, ilyek: az erkölcsi és jogérzet hiánya; indulat, szenvedély féktelensége; ferde jog- és becsületérzet, a kedély durvasága, munkátlanság és élvezetvágy; törvény és tekintély iránti tiszteletlenség, törvényeknek tudatlansága stb. *Külsők*, mik a cselekvőn kívül léteznek, és a büntettek elkövetésére *okul és alkalmul* szolgálnak, mint: a jogos szabadságnak és keresetnek korlátozásai, egyedáruságok; rendészeti felügyeletnek, pontos és gyors büntető-jogszolgáltatásnak hiánya, a fogházaknak rossz szervezete stb.

A büntettek vezető *belső okokat* legsikeresebben lehet megelőzni czélszerű *nevelés* által; ez tehát mint szelidebb eszköz használtassék a legnagyobb kiterjedésben, mi nemcsak a büntettek hajlamot fogja kevesbiteni, s így az az állam czéljainak létesítésére *tagadólag* hatni, hanem az állampolgárok az emberiség czéljainak létesítésére alkalmasabbakká fognak tétetni, s ekként a nevelés az állam rendeltetésének elnyerésére *tevőleg* is fog hozzájárulni; *kettős ok* a nevelésnek és a nevelési intézeteknek terjesztésére és gyámolítására.

A büntettek külső okainak megelőzése végett az állam hatalom többi ágainak is össze kell hatni, és mindazt, mi büntettek, törvényáthágásokra, különösen a szabad mozgalom és kereset szükségtelen megszorítása által is adhatna okot s alkalmat, czélszerű *rendészeti, társadalmi*

és *nemzetgazdászati* intézkedések által eltávolítani. Csak ha mindezek s egyéb a büntettek megelőzésére alkalmas intézkedések megtörténtek, és mégis találkozik az államban egyén, ki a jogokat sérti, és a közbiztonságot megzavarja, mi által egyszersmind azt tanusítja, hogy a szelidebb eszközök és módok őt a törvényes szabadság korlátjai közt tartani elégtelenek, lehet jogosan az ellen *büntetést*, mint szigorubb fékezési eszközt alkalmazni.

És most támad a kérdés? *mit lehet büntetésként és mily mérték szerint használni?*

E kérdésnek megoldásánál ama *nézetpontból* indulok, hogy a büntetés jogos, lehetőleg enyhe s emberséges, egyszersmind pedig alkalmas legyen a bűnösben amaz okot elnyomni, mely őt a büntetetre vezette. Már ha a büntetteknek *legközelebbi* okát vizsgáljuk, ama meggyőződésre jutunk, miszerint annak legközelebbi oka az, hogy a büntettes *külszabadságával* a jogos korlátok közt élni nem képes, különösen, hogy a fenntebb említett s egyéb a büntetetre vezető okoknak elhatározásairól hatását fékezni nem bírja; hanem azok hatalmat vevén, ne talán még némileg jóra hajlandó akaratán, a büntett elkövetésére külszabadságát felhasználni ösztönöztetik. *Legközelebbi* oka tehát a büntettek elkövetésének az levén, hogy a *büntettes külszabadságával* a jogos, törvényes korlátok közt élni nem tud, a közjogrendet biztosító közvetlen eredményként következik az, hogy *a jogrend biztosítása végett* a büntettest mindenekelőtt szabadságától kell megfosztani és fogságában akként reá hatni, hogy a büntetetre ösztönző okok, mik szabadságát törvényszegésre birták, ebbeli hatásukat veszítsék, vagy inkább a mennyire lehetséges, azok a büntettesben működni megszűnjenek.

Például: ha valaki henyelés, munkakerüles által indított *lopásra* vagy *csalásra*, kétségtelen, hogy külszabadságával visszaélt, s őt különösen e visszaélésre a henyelés, munkátlanság vezette; külszabadságától tehát a közbiztonság tekintetéből megfosztandó leszen, de egyszersmind őt a henyeléstől el, és a munkára, s ez által a jogos keresetmódra kellend oktatni és szoktatni. Ha valaki *indulatjait* fékezni nem tudván, mást testi épségében, életében megsért, ez szintén azt tanusítja, hogy szabadságával jogos korlátok között, az indulatoknak reáhatása miatt, élni nem tud, szabadsága tehát korlátozandó, de e közben egyszersmind oktatás és szoktatás által oda vezetendő, hogy erkölcsi érzete, az emberi méltóságról tudata felébresztessék, kedélye szelidíttessék, s indulatjait a jogos korlátok közé szorítani, képessé tétessék. Az, ki *pénznyeremény* vágyból lop, csal, mit oly büntetetről lehet állítani, ki nemcsak a szükségesekkel, hanem a kényelemre szolgálókkal is bőven el van látva, szintén azt tanusítja, hogy a pénzvágy hatalmat vesz rajta, s e vágyának eleget tenni ohajtván, a külszabadságnak jogos korlátjait tulhágja;

méltán megfosztathatik tehát szabadságától, mi közben igen üdvös volna reá nézve az arról kitanítás, hogy a pénz magában *hiu valami*, és hogy az a szabadságnak legkisebb megszorítását sem képes helyettesíteni s érezhetlenné tenni.

Az előadottak szerint az egyedül *helyeselhető büntetés*, a szabadság büntetés, mert alkalmas az, a büntetesseli czélszerű bánás mellett, a büntett legközelebbi okainak megszüntetésére; és a jogtalan utra tévedt büntettesnek mint javult hasznos állampolgárnak visszadására. A szabadság büntetés megfelel különösen a büntetések ama *kellékének is*, hogy az a büntettesre nézve valami kellemetlent, *roszat foglaljon* magában; mert a szabadságnak korlátozása már magában rosszul fog hatni a büntettesre, és még inkább fogja az érezni annak rossz hatását, ha a fogságbani vele bánásmód kedvencz hajlamával, mi őt a büntetetre vezette, ellentétben leend, annak kiirtására törekedvén.

Ha a büntett elkövetésére *külső okok*, hiányos rendszeti, társadalmi és államgazdászati intézkedések is befolytak, akkor az államnak joga és kötelessége, a büntettesre szorított büntetéssel ki nem meritetik; mert a büntettek megelőzésére irányzott kötelessége, az ily okokat is megszüntetni; mit ha az állam nem teend, a büntettek elkövetésének egyik okául ő tekinthető.

Arra nézve, ki valami rendkívülinek találná azt, hogy a büntettes, ki rendszerint már *tulhaladta* ifju korát, a fogházban oktattassék, neveltessék, czélszerűnek látom megjegyezni, hogy az embernek *nevelése* nincs csupán a gyermek s ifju korra, és az iskolai falak közé szorítva; az ember nevelése itt csak kezdetét, alapját és irányát kapja, annak további folytatását és kifejtését a gyakorlati élet eszközli. S méltán mondhatni, hogy az *élet neveli*, műveli az embert, hogy az élet a legjobb iskola. És valóban az élet nem egyéb, mint folytonos tanulás, okulás s a műveltségi pályán haladás; minden akármilyen féle tanintézetek, kép-, gyár-, könyv-, gép-, régiség-, pénz- s egyéb gyűjtemények; egyesületek, társulatok; művészeti, iparszorgalmi, gazdasági kiállítások; rendszeti, törvényhozási, nemzetgazdászati, kereskedelmi és tudományos intézetek, szintannyi eszközei a nevelésnek, műveltségnek és haladásnak; mi nem is lehet másként, minthogy minden emberi cselekvőségnek végczélja az emberi rendeltetésnek valósitása a *folytonos nevelés*, kiképzés, műveltségbeni haladás.

És miután közös az elismerés az iránt, hogy a folytonos művelődés, az igazban, jóban és szépben haladás nemes rendeltetése nemcsak némely választottnak és sors kedvenczének, hanem minden embernek; valóban *szomorító dolog* látni, mily sokan vannak, kik a legelső, legalsóbb foku nevelésben sem részesülnek; kik, ha a törvényes utról, minek ismeretére is alig tanítottak, eltévednek, nemesebb valójuknak figyelembe vétele nélkül, a javulást eszközölhető szelidebb emberi bánás, tanítás s oktatás mellőztével, egyedül a testre ható s a szellemi jobb hajlamokat inkább elnyomó, mint nemesbitő büntetésekkel illetetnek, kikben mint az oktalan állatoknál, csak félelem, rettegés által szándékozunk törvény iránti engedelmisséget kierőszakolni, holott a közbiztonságra nézve is üdvösebb eljárás volna, a büntettest fogságában oktatni, tanítani s oda vezetni, hogy *szabadságával* a jogos korlátok közt élni megszokván, az mint ügyes, haszonvehető, javult tagja az emberi társulatnak, adassék annak vissza.

Midőn az állam a fogházakat egyszersmind nevelő, javító *intézetekké* alakítani szándékozik, csak a köznevelés iránti kötelességének mulasztását igyekszik pótolni. Holott sokkal czélszerűbb s üdvösb eljárás volna a fog-

házon *kivüli nevelő* intézeteket szaporítani, mindenkinek nevelésére, művelésére alkalmat szolgáltatni, mi által ama *kettős üdvös cél* érhető el, mint már fentebb érintve volt, hogy a jó nevelt állampolgároknak szaporodása által az emberiség rendeltetésének valósitása elősegítették, és a törvénybontók száma kevesbülvén, a börtönök építésére, a raboknak tartására szükségelt kiadások kevesebbek lennének.

És valóban minden jó hazafi s emberbarát, a mint örvideni fogna a tan- és nevelő intézeteknek nagy számán, bő ellátásán és külfényén, úgy a nagy és költséges fogházaknak látása, mint a nevelés és büntetettek megelőző intézkedések hiányának tanúsága, csak szomorúsággal töltené el nemes szívet. — Az államnak egyesített akarata s tehetsége nagy és hatalmas, igyekezzék az az emberiség háláját megérdemlőleg, inkább bőven ellátott pompás tan- és műveltségi intézeteket, mint költséges s talán bizonytalan eredményű fogházakat építeni s alkotni.

A másik megoldandó kérdés az, hogy a büntetés, mily *mérték szerint* szabassék meg? — A *jogosságnak* tagadhatlan követelménye az, hogy a büntetés a büntett nagyságához arányzott, ha tehát a büntett nagyobb, a büntetés is súlyosabb, ha pedig az kisebb, a büntetés is enyhébb legyen. A büntett *nagyságának* meghatározásánál *kétféle* mozzanatok döntők, t. i. tárgyiak és alanyiak; a *tárgyiak* a büntettnek külső eredményére, az *alanyiak* pedig a büntettesnek szándokára vonatkoznak, s általános szabályul elfogadható, hogy a büntettnek foka felebb vagy alább a szerint száll, a mint az által több vagy kevesebb jog, nagyobb vagy kisebb mértékben sértetik vagy veszélyeztetik; s a mint a büntettes nagyobb vagy kisebb gonoszságot s ezáltal a jogrendre nézve nagyobb vagy kisebb veszélyességet tanusított.

E két mozzanat nincs a büntettnél mindig *egyenlő arányban* jelen, mert gyakran tárgyilag nagy büntett kisebb foku gonoszságból támad, és nagyobb foku gonoszságnak kisebb sérelem lehet eredménye; s e *különfélétség* a büntetés nagyságának megszabásánál nem csekély nehézséget okoz; mert ha a bekövetkezett nagy *sérelmet* vesszük a büntetés nagyságának egyedüli mértékeül, akkor a kisebb gonoszságot szigorubb büntetéssel sujthatjuk, mint azt megérdemelte; ha pedig a mutatkozott nagy *gonoszságot* fogadjuk el a büntetés nagyságának meghatározásánál mérvadóul, megtörténhetik, hogy a büntetés az okozott sérelmet tekintve *tul-szigoru* leend. Könnyebb lesz az eljárás ott, hol a kül-eredmény és a belszándék közt *egyenlő arány*, t. i. mindkettő *egyenlő* nagy vagy kis mértékben mutatkozik; csak hogy a szándéknak gonoszsági fokát pontosan meghatározni, a tapasztalás tanúsága szerint igen nehéz feladata a bírónak, ki az elítélendő bűnöst talán csak a főtárgyaláskor látja legelőször, s annak erkölcsi jellemét, jóra vagy gonoszra mily mérvbeni hajlandóságát meghatározni nem képes.

A másik *nehézség*, mi a büntetés kiszabásánál magát előadja, az, hogy a büntettek és büntetések közt, azoknak egymástól *eltérő lényegök* miatt, nehéz a pontos arányt feltalálni. Ezt némi biztonsággal csak ott lehet tenni, hol a büntettnek és büntetésnek tárgya közt hasonlóság van. Mint például a gyilkosság és halálbüntetés; szabadságtól megfosztás és börtönbüntetés; lopás, sikkasztás vagy csalás általi károsítás és pénzbüntetés közt.

De nincs ily hasonlóság például *gyűjtogatás* és halálbüntetés között, mert azáltal kár okoztatik valami külvagyomban, ezáltal a bűnös életétől fosztatik meg; a vagyon és élet közt pedig lényeges különbség van, s akármiféle nagy károsítás fel nem ér az étellel. Nincs

hasonlóság a testi sérelem, tagfosztás, lopás, csalás általi károsítás és fogságbüntetés közt, mert szintén a testi sérelem, vagyonkárosítás és szabadság közt, az azok közti lényeges különbség miatt, az összehasonlítási alap hiányzik; s valóban az említett büntetteket összehasonlítva a szabadságnak büntetése képeni megfosztásával, nem látszik alap, melynélfogva határozottan mondhatnók, hogy ily vagy oly nagyságu testi sérelem, ily vagy oly tartamu, például fél vagy egy évi fogságot érdemel, vagy hogy ily lopás, csalás ily fokú szabadságbüntetéssel fenytendő, mert ha például a büntettek által a sértettben okozott *fájdalmat* akarnók, a büntetés nagyságának megszabásánál, mérvadóul elfogadni, ki képes meghatározni azt, vajjon mennyi fájdalmat szenvedett a sértett fél, és mennyit fog érezni a bűnös büntetése folytán? És mindig alapos kétség és kérdés marad az, hogy miért kell például lopásra és testi sértésre, mely büntettek tárgyaikra nézve egymástól lényegesen különböznek, fogságot általában és különösen egyenlő vagy különböző tartamu fogságot szabni?

Az előadottakból kitetszik, hogy a büntetteknel és büntetéseknel a külsőt a *tárgyát* tekintve, hiányzik a biztos alap, mely szerint a büntetéseknek fokát minden egyes esetben megszabni lehetne. Ha a büntetések mértékének megszabásánál a büntetteknek *alanyiát*, a szándéknak jogtalanságát, a gonoszságát vesszük figyelembe, miután a büntetéseknek célja nem gépileg büntetni és a gonoszságot boszúállólag megtorolni, a bekövetkező akármiféle eredménynek figyelembe vétele nélkül; hanem célja a jogtalan szándékot megszüntetni, az áthágott törvény iránti tiszteletet a bűnösben előállítani, és őt arra, hogy szabadságával a jogos korlátok között éljen, képessé tenni: a büntetéseknek mostani alkalmazásánál hiányzik az alap, mely szerint azoknak nagysága megszabandó volna. A *halálbüntetés* nem helyeselhető, mert a büntetésnek lehetséges észszerű célján túl megyen, nemcsak a jogtalan szándékot szüntetvén meg a bűnösben, hanem megszüntetvén annak földi életét is, mi pedig szükséges feltétel a büntetés céljának a bűnösben valószínűsítésére. A *fogságbüntetés* sem helyeselhető úgy, mint az jelenleg használtatik, t. i. közösen, elkülönítés, osztályozás, kellő oktatás, tanítás nélkül, s a vának és közmunkának használata által a bűnösben netalán még lappangó becsületérzetet elnyomván.

Jelenlegi *büntetésrendszerünk* és eljárásunk nem helyeselhető, mint az említett hiányokkal kapcsolt, célszerűtlenül szigorú, a bűnösnek mint embernek nemesebb valójára nem ható, s elrettentés által hatni igyekvő. Helyeselhetni egyedül az oly büntetési rendszert, mely az *államnak*, mint észszerű céljának létesíthetése végett szervezett egésznek, egyéb működésével kapcsoltan, s ezt kiegészítőleg gyakoroltatik; tehát büntett akkor, midőn a büntettek vezető okokat, az állam, a neveléstől kezdve más alkalmas eszközökkel, lehetőleg eltávolítani igyekezett, és mindezeknek dacára a bűnös mégis bűnözött; és büntett nem azért, hogy a bűnöst a *szenvedett büntetés* által a büntettektől elrettentse, annak javulásával nem törődven, hanem a büntetést, mi fájdalomosan fogja érinteni a bűnöst, arra használja, hogy a bűnösnek a fogházon kívül elhanyagolt nevelését *utólagosan* pótolja, a törvény teljesítésének az állambani szükségéről s így a törvény iránti tiszteletről a bűnöst kitanítsa, őt szabad keresetmódra alkalmassá tegye; szóval odavezesse, a mint ezt már a *büntetésjogi elméletekről* irt munkámnak I. részében a 88. lapon is előadtam (171. §-ban), hogy fogságából szabadulván, szabadságával a közrend háborítása nélkül a jogos korlátok közt élni képes legyen.

A büntetésnek e célját tekintve a fogság tartamát

általánosan, az egyes esetektől elvontan, megszabni, csak megközelítőleg és akként lehet, hogy tekintve arra, mi az emberi életben *rendszerint előjönni* szokott, a törvény a büntetés tartamát több évre kiterjesztve határozza meg, a büntetés nagyságának egyes büntettei meghatározását az előforduló esetben, annak tárgyi és alanyi mozzanatai szerint a bíróságra hagyván, melynek tisztje leginkább abban pontosul, hogy a büntettesnek szándokát vévén főképen figyelembe, annak gonoszsága és javulhatás reményének alapossága szerint igyekezzék a fogság tartamát kiszabni, s így mint a jogosság követelésének, mely szerint a büntetés a büntett nagyságához alkalmazandó, mint pedig a büntetés észszerinti célszerűségének lehetőleg eleget tegyen.

Miként legyenek a *fogházak* felállítva s rendezve, hogy a büntetés céljának megfeleljenek, mily rendszer követendő azokban az Obermajer-féle, a hallgató, auburni, magány, philadelphiai; vegyes vagy osztály szerinti, genfi, irhoni elszállítással, vagy feltételes szabadon bocsájtással kapcsolt-e? erre felelni a *tapasztalás* dolga, és miután nálunk ez iránti oly kísérletek még nem tétettek, hogy azok folytán a különféle börtönrendszereknek célszerűségére nézve alapos ítélet hozni lehetne, mi az előbb haladott államoknak eljárására és tapasztalására vagyunk utalva, mit tanulmányozásunk egyik tárgyául kell tennünk, ha a polgárisodásban más kül államok nyomán haladni ohajtunk.

Előadásom eredménye a következő tételekben pontosul: 1) minden emberi cselekvőség értékének mérve az emberiség rendeltetése; 2) az állam rendeltetése az emberiségnek rendeltetésével azonos; 3) az emberi rendeltetésnek valószínűsítésére a magánosoknak és az államnak összeműködniök kell; 4) e működésben a magánosoknak és az államnak cselekvősége egymást megfordított irányban kiegészítik; 5) az államnak létele és működhetése, valamint a magánosok jogainak gyakorolhatása az államban bizonyos intézményektől, mint szintannyi jogkövetelményektől feltételeztetik, miknek biztosításaul a büntető törvények is használhatók; 6) az emberiség és így az állam rendeltetésének valószínűsítése a műveltség-től, ez ismét a neveléstől, mi az embernek egész életére kiterjed — függ; 7) a nevelés által nemcsak a büntetteknek alanyi okai szüntethetők meg, hanem az állampolgárok alkalmasabbakká is tétethetnek az állam céljának létesítésén közreműködni, mi az államnak nevelés körüli jogát és kötelességét alapítja meg; 8) az állam rendeltetésének valószínűsítése körül előbb az enyhébb eszközöket használja, és csak akkor folyamodik a szigoruabbakhoz, ha az enyhébbek nem elegendők; 9) és ez oknál fogva a büntetteket megelőzni kell előbb, mint büntetni; 10) a büntettek megelőzésére legcélszerűbb mód: a büntett elkövetésére szolgáló belső és külső okoknak megelőzése, mi nevelés és egyéb rendészeti, törvényhozási, társadalmi és közigazgatási intézkedések által eszközölhető; 10) az, ki bűnözött, az a jogos korlátokat túlhágván, szabadságával visszaélt, tehát annak szabadsága korlátozandó, s oda vezetendő, hogy szabadságával a jogos korlátok közt élni képes legyen; 12) a célszerűleg szervezett szabadságbüntetés felel meg egyedül a büntetés fogalmának, kívánalmainak és észszerű céljának; 13) miként legyenek a fogházak felállítva és szervezve, hogy a büntetés céljának megfeleljenek, azt a tapasztalásnak fonalán kell tanulmányoznunk.

Végül legyen szabad azok irányában, kik előadásomat mint a mostani állapotoktól *eltérőt s eszményit*, talán kárhóztatni volnának hajlandók, megjegyezni, hogy a haladásról valamint mindenben, úgy a büntető jog gyakorlata körül is le kell mondanunk, ha a jelenlegi állást jónak, kielégítőnek, és minden bírálatot felülha-

ladónak tekintjük, hogy az egész emberiség cselekvésében az *eszmények* a vezércsillagok, hogy eszmény utáni igyekezet nélkül pusztá az élet, és az igazságnak, jónak, szépnek és dicsőnek eseményei adnak az emberi törekvéseknek méltó irányt, s azok adják meg az emberi létnek becsét és méltóságát.

CSACSKÓ IMRE.

Adatok és eszmetörések a polg. házasságról.

(Folytatás.)

Ha a házassági jog szabályozása tekintetében csupán a történelem terén felmerült tényeket és adatokat segélyül véve akarnánk az államnak a házassági jog szabályozásához való jogosultságát begyőzni: még ezen esetben sem esnénk kétségbe fáradozásaink eredménye felett, mert kétségbe vonhatlan tanúságok állnak előttünk arra nézve, hogy az államhatalom ezen irányban az idő s körülmények szerint majd önállólag, majd karöltve az egyházzal mint az uralgott felfogás szerint szintén hatalommal, majd ismét ettől elválva és elkülönözve intézkedett és intézkedik.

A házasság ugyanis mint a kereszténységénél régiebb, maga a társadalom keletkezésével és képződésével egy idejű intézmény a kereszténység felvételét megelőzte időben, a népek és nemzeteknél mint egyéb más társadalmi intézmény az uralgó különféle fogalmak, erkölcsök és szokások szerint fejlődött, miglen itt-ott az illető törvényhozó hatalom által néhol előbbi a lapjaitól eltérő, másutt azokat inkább megerősítő szabályozás alá jutott.

Látjuk ezt főleg az ó római jogban, látjuk a germán népeknél, habár a kettő közt érdemileg tetemes a különbség.

Mert mialatt a római jog a házasság inkább csak szerződési felfogásából indul: a germán nép e viszonyt magasabb erkölcsi szempontból tekinti, és ezen szempont az, melyből a házasság körüli intézkedéseiben indul.

A kereszténység a házasságnak magas vallás erkölcsi szempontból felfogása által át nem hatott népeknél lényeges változást okozott, mialatt a germán és ehhez rokon irányú népeknél azok érzetét csak megerősítette, és vallásilag megszenteltette.

A keresztény vallás, illetőleg egyház tekintélye már a középkorban tulsulyt vivott ki magának a világi hatalom és törvényhozás felett; ez utóbbi téren csakhamar nagy foglalásokat tett, a szoroson és tisztán polgári jogviszonyok szabályozását és kisebb-nagyobb mérvben magához vonta, annyival inkább a házasságét, melyet teljesen tulajdonául tekintett. Így lön, hogy a házassági ügyekben is a világi törvényhozást és bíraskodást a canonjog váltotta fel, csak némely vagyoni jogi viszonyokat hagyván meg előbbi illetékességükénél.

A kereszténységnek, vagyis inkább az egyháznak eme hatalmi tulsulya nem nagy ellenzésre talált, és mind inkább megerősödött, hatályosan segítve tagjainak a népet, sőt magokat a magas rendűeket is tulszárnyaló miveltsége, és a vallásra fogékony, s magát megadó érzülete által.

A világiaknál bölcselem, tudomány nem létezett. A házasság vallási eszménye első vonalban a gyöngédebb női kebleket hatotta át, a férfiak részéről majd ezek befolyása, majd maga a vallási jelleg, mely e viszonyt magasra emelte, tiszteletet vivott ki magának.

Az egyháznak eme hatalma jobbra nem egyoldalú volt, karöltve járt el az államhatalommal, és ezzel egyetértésben is tette a polgári viszonyok, és így a házassági jog szabályozása körüli intézkedéseit.

Ezen állapotok az akkori viszonyokkal teljes összhangásban voltak, következőleg azokat becsmérni,

vagy gunyolni csak az foghatja, ki a viszonyokat háttérbe szoritva elvont eszmékből indul.

Azonban csakhamar borus idők következtek. A nőtlenség eszméje tolatott előtérbe az egyház részéről; sürgetve általában mint az emberi tökély magas foka; kötelezőleg — bár sok ellenzések és harcok után — behozva a papságnál; mi által a házasság intézménye az egyház kebeléből kizáratott, és egyedül a világiaknál maradt. Ez okozta, hogy ama felfogás, miszerint a házasság tisztán polgári, világi intézmény, és mint ilyen sem törvényhozási, sem bíraskodási tekintetben az egyházat, mely azt saját tagjai elől elzárta, — nem illetheti: — lábra kapott, és az egyházat előbbi jog és hatalmi köre csendes élvezésében megingatta.

Az imént említett felfogás a XVI-ik században éles kifejezésre jutott.

Megtámadtattak a papok nőtlensége, megtámadtattak az egyházi házassági törvények és rendeletek.

A papok nőtlenségében a természet erőszakos elnyomását látták, az egyházi törvényekben pedig a házasságot illetőleg a vallás által nem igazolható és az emberi viszonyokkal merőben ellenkező törvényhozást találtak. És habár a házasságot az ujtás emberei magok is az Isten rendeléséből származó legszebb rendnek tekintették; de egyszersmind olyannak, mely az emberek végett van behozva, és az emberi jog alá tartozik mint világi dolog, és ellent mondtak az egyház azon hagyományos tanának, hogy az felbonthatlan szentséget képez. A házasságnak azonban a valláshozói viszonyát nemcsak nem tagadták, hanem az egyházi összeadást határozottan követelték. Azonban segínyt kívántak nyújtani az egyéni szabadságnak a canonjog szigora ellenében. És a midőn a házassági jog szabályozására ugy törvényhozási mint bíraskodási tekintetben az államot magát jelenték ki hivatottnak, csak azt kívánták egyszersmind, hogy az e tekintetben az új szövetség szabályaira legyen figyelemmel.

A szakadás ezen és hasonló alapokon megtörténvén, a protestáns államok a házassági jogot egész kiterjedésében szabályozták, majd követve a reformátorok tanait, majd attól eltérve különböző nézetek szerint, mi leginkább kitűnik abból, hogy a protestáns államok törvényhozásai abban mindannyian megegyeznek, hogy a házasság vallásilag kötendő; és abban is, hogy felbontható, de ez utóbbi tekintetben a felbontás okainak száma és meghatározása tekintetében nem ritkán lényegileg különböznek, a mint ezt az egyes államok törvényhozásainak összehasonlításából tapasztaljuk.

A protestáns államoknak a házasság körüli törvényhozásában még helylyel közzel azt is találjuk, hogy az intézkedéseknek tisztán polgári jellegén kívül a különböző vallásfelekezeti polgáraikra is tekintettel voltak, és azok vallási szabályait is kisebb-nagyobb mérvben érvényre emelték, vagy legalább azok iránt kiméletet tanusítottak; mi oda mutat, hogy a többségnek bár minden egyéb külegyházi hatalom alól megszabadulása és önmagára hagyása mellett figyelemre méltatták a más vallásfelekezet állását is, noha az szervezetét és rendszerét az államon kívül eső más tekintélytől nyerte. És e szempontból tekintve a dolgot az államnak ezen iránybani törvényhozása, miután a különböző vallásfelekezeti viszonyokon fordul, inkább confessionalis, vallásfelekezeti mint tisztán állami.

A tisztán állami törvényhozás azonban nem a vallásfelekezeti, hanem csupán állami szempontból indul, és erős állást igyekszik foglalni a vallásfelekezetek irányában; a mennyiben t. i. intézkedéseiben a különféle vallásfelekezetűeket egy egyedüli közönségnek tekinti, és intézkedéseinek az egyes vallásfelekezetek szervezetére,